

PREGLED RAZVOJA PSIHIJATRIJSKE SLUŽBE U KARLOVCU - U POVODU 50. GODIŠNJICE OSNIVANJA ODJELA ZA NEUROPSIHIJATRIJU OPĆE BOLNICE KARLOVAC (1969. - 2019.)

Salopek, Igor; Oštrek, Jasminka; Hrvat, Lea; Cvitanović, Hrvoje; Jančić, Ervin

Source / Izvornik: *Acta medico-historica Adriatica* : AMHA, 2019, 17, 143 - 160

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

<https://doi.org/10.31952/amha.17.1.9>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:184:193652>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of
Medicine - FMRI Repository](#)

PREGLED RAZVOJA PSIHIJATRIJSKE SLUŽBE U KARLOVCU – U POVODU 50. GODIŠNJICE OSNIVANJA ODJELA ZA NEUROPSIHIJATRIJU OPĆE BOLNICE KARLOVAC (1969. – 2019.)

OVERVIEW OF THE DEVELOPMENT OF
PSYCHIATRIC CARE IN KARLOVAC – DUE TO THE
50th ANNIVERSARY SINCE THE ESTABLISHMENT
OF THE DEPARTMENT OF NEUROPSYCHIATRY IN
THE GENERAL HOSPITAL KARLOVAC (1969 – 2019)

Igor Salopek^{***}, Jasminka Oštrek^{*}, Lea Hrvat^{*},
Hrvoje Cvitanović^{***}, Ervin Jančić^{**}

SAŽETAK

Dana 3. studenoga 1969. započeo je s radom novootvoreni Odjel za neuropsihijatriju tadašnjega Medicinskog centra Karlovac, čime je omogućen sveobuhvatan i suvremen pristup osobama sa psihičkim smetnjama. Otvorenju je prethodio završetak izgradnje prve etape nove karlovačke Bolnice na Švarči. Do tada je psihijatrijska skrb bila insuficijentna, unatoč entuzijazmu pojedinaca poput dr. Andrije Štampara koji je 1912. i 1913. djelovao u Karlovcu. Prvo desetljeće rada Odjela obilježilo je opterećenje „miješanjem“ psihijatrijske i neurološke kazuistike, ali i vodstvo erudita, prim. dr. Dražena Neimarevića. Pobljšanje uwjeta rada

* Opća bolnica Karlovac, Karlovac, Hrvatska.

** Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, Hrvatska.

*** Fakultet zdravstvenih studija Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, Hrvatska.

Adresa za dopisivanje: Igor Salopek, Odjel za psihijatriju, Opća bolnica Karlovac, Ul. Andrije Štampara 3, 47000, Karlovac / Katedra za društvene i humanističke znanosti u medicini, Sveučilište u Rijeci, Medicinski fakultet, Braće Branchetta 20, 51000 Rijeka. E-pošta: igor.salopek@bolnica-karlovac.hr, igor.salopek@gmail.com.

uslijedilo je 1980. osnivanjem zasebnih odsjeka, a dodatni pomaci u skrbi realiziraju se osnivanjem dnevnih bolnica za alkoholologiju i psihoterapiju. Kvalitetniji pristup pacijentima posebno se postiže osamostaljivanjem psihijatrijske službe 1994. godine. Početkom 21. stoljeća inovativni iskoraci učinjeni su otvaranjem prve ambulante za liječenje seksualnih poremećaja u Hrvatskoj te uspostavom jednog od prvih mobilnih psihijatrijskih timova u okviru nacionalne implementacije modela psihijatrije u zajednici. Obilježavajući 50. godišnjicu osnivanja Odjela za neuropsihijatriju Opće bolnice Karlovac, preostaje zahvaliti svima koji su dali svoj doprinos razvoju psihijatrijske službe. Na tim temeljima valja prilagođavati i poboljšavati pristupe osobama sa psihičkim smetnjama, a s ciljem njihova kvalitetnog oporavka i destigmatizacije. Na kraju, prateći prilike u hrvatskoj psihijatriji i paralelne procese u komparativnim ustanovama, prikaz »karlovačke Psihijatrije« može poslužiti i kao ogledni primjer razvoja drugih ustanova u sličnim županijskim/regionalnim centrima.

Ključne riječi: psihijatrija; Karlovac; povijest psihijatrije; Andrija Štampar; Dražen Neimarević

Iako su psihičke poteškoće oduvijek postojale, a antički uzori učili o »ne-razdvojjivosti zdravog duha i tijela«, kartezijski dualizam 17. stoljeća u mnogočemu je pridonio razmjerno kratkoj povijesti psihijatrije kao medicinske discipline. Ni povijest hrvatske psihijatrije nije duga. Od dubrovačke »male stanice« iz 1804. – prvog, svojevrsnog, stacionara za osobe sa psihičkim smetnjama do otvorenja stožerne hrvatske psihijatrijske ustanove, Klinike za psihijatriju Vrapče 1879. (tada Zavoda za umobolne Stenjevec) diskretnim koracima etablirala se psihijatrijska skrb.¹ Ipak, 20. stoljeće donosi intenzivniji razvoj, paralelno s osnivanjem specijaliziranih psihijatrijskih bolnica u svim hrvatskim regijama, kao i (neuro)psihijatrijskih odjela u općim bolnicama diljem zemlje. Neuropsihijatrijski odjeli osobito se osnivaju šezdesetih i sedamdesetih godina 20. stoljeća, što prati i razvoj psihijatrijske službe u Karlovcu – izgradnjom prvog objekta Medicinskog centra Karlovac te početkom rada novosnovanog Odjela za neuropsihijatriju 3. studenoga 1969.²

Uz ograničene i relativno oskudne arhivske izvore i pojedinačna prisjećanja, rekonstrukcijom, razvoj psihijatrijske skrbi u Karlovcu može se podijeliti u tri razdoblja. Prvo razdoblje vrijeme je do osnivanja Odjela za neuropsihijatriju karlovačke bolnice koje je obilježio nesustavan pristup osobama sa psihičkim tegobama, tek dijelom integriran u opću medicinsku i bolničku skrb. Drugo razdoblje započinje 1969. kada izgradnjom novog objekta prve etape Medicinskog centra na Švarči vrata otvara tada novoosnovani Odjel za neuropsihijatriju, čime je omogućen sveobuhvatan i suvremen

¹ Jukić V (2018). Hrvatska psihijatrija početkom 21. stoljeća. U: Jukić V i sur. Hrvatska psihijatrija početkom 21. stoljeća. Zagreb: Medicinska naklada; str. 1-21

² 30. X. – Otvorenje Medicinskog centra. Karlovački tjednik. 23. 10. 1969. 17(42):1

pristup dijagnostici i liječenju osoba sa psihičkim smetnjama. U to vrijeme bolnici u Karlovcu gravitiralo je oko dvjesto pedeset tisuća stanovnika.³ Osamostaljivanjem Službe za duševne bolesti te odvajanjem od neurološke struke, 1994. počinje treće razdoblje psihijatrijske skrbi u Karlovcu, čime je omogućen dodatan razvoj, učinjeni inovativni iskoraci u poboljšanju kvalitete rada Odjela i dnevnih bolnica, kao i implementacija modela psihijatrije u zajednici.

PRVO RAZDOBLJE RAZVOJA – DO 1969.

Kao jedan od rijetkih gradova koji imaju sasvim precizan datum osnutka, početak izgradnje Karlovca datiran je na 13. srpnja 1579. kada započinje i povijest karlovačkih bolnica i zdravstva.^{4,5} Na samom rubu tadašnje Habsburške Monarhije, Karlovcu je namijenjena vojna uloga čuvanja granice s Osmanskim Carstvom. Uz imperativ ratnog djelovanja, nezaobilazna je prisutnost liječnika, u ta, prva vremena, prvenstveno ranarnika – kirurga, kao i vojnih bolnica smještenih u samoj tvrđavi. Iako je, osim vojsci, od 1783. kada je namjenski izgrađena, nova vojna bolnica bila dostupna i širem građanstvu, prva karlovačka civilna bolnica gradi se na Dubovcu krajem 18. stoljeća. Bila je to jednokatnica, više sa statusom ubožnice, nego bolnice, koja je 1870. u sasvim trošnom stanju porušena.⁶ Početak sustavne i organizirane bolničke zdravstvene zaštite, kao i osnivanje Opće bolnice Karlovac, vezuje se uz 1846. godinu kada je podignuta suvremena bolnica na Dubovcu.

Iz psihijatrijske perspektive, ističe se zanimljivost historiografskog zapisa iz *Štatuta Opće javne gradske bolnice u Karlovcu* o otvorenju nove Bolnice: „Predbježno samo ubožnica (prešlo je iz staroga špitala u novo sagradjenu ubožnicu 1845. ili 1846. do 7 gradjana, medju kojima bijaše i umobolna Ana Jurković, poznata u čitavom Karlovcu pod imenom ‘bedasta Nina’), pretvori se doskora u bolnicu i ubožnicu, tako da su bolesnici i ubogari u istoj zgradi bili.“⁷ O psihijatrijskoj kazuistici i svojevrsnoj epidemiologiji „duhobolnika“ s kraja 19. stoljeća podatke donose Godišnja glavna zdravstvena izvješća za

³ Otvorenje nove bolnice. Karlovački tjednik. 20. 11. 1969. 17(46)1-2

⁴ Morsan B (1979). O karlovačkim bolnicama i doktorima. U: Majetić T, Miholović K, Zatezalo Đ, ur. Karlovac 1579. – 1979. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu; str. 491

⁵ Bauer V (2017). Povijest Opće bolnice Karlovac. U: Cvitanović H, ur. Opća bolnica Karlovac – Godišnjak za 2016. godinu. Karlovac: Opća bolnica Karlovac; str. 8-9

⁶ Pavan G (2006). Povijesni razvoj Opće bolnice Karlovac. U: Polović D, ur. 160 godina Opće bolnice Karlovac. Karlovac: Opća bolnica Karlovac; str. 11-47

⁷ Žažinec (1909). Historijat bolnice Karlovačke. U: Štatut Opće javne gradske bolnice u Karlovcu. Karlovac: Knjigotiskara i 1. hrv. Tivornica kaučuk – štampilja Dragutina Hauptfelda; str. 9-10

područje kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade objavljivana u *Liječničkom vijestniku* – najrelevantnijem povijesnomedicinskom izvoru toga vremena. Tako izvješće za 1875. godinu spominje tri „duhobolnika“ u Podžupaniji karlovačkoj, od kojih su dva „opskrbljena u ludnici“ (oba su iz Karlovca), a jedan je „opskrbljen doma“.⁸ Slično je i u godinama poslije, 1876. tri su „duhobolnika“ iz Podžupanije karlovačke i sve troje su „opskrbljeni u ludnici“, a 1877. dvoje, oba muškarci i oba „opskrbljeni u ludnici“. Ipak, u potonjem izvješću „duhobolni“ se zamjenjuju novim terminom: „umobolnima“!^{9,10} Početkom 20. stoljeća Bolnica ima jedan, jedinstveni odjel, primarijusa i jednog do dva sekundarna liječnika. Iz toga vremena, psihijatrijski gledano, od osobite je važnosti dolazak dr. Andrije Štampara 1. siječnja 1912. na mjesto sekundarca karlovačke Gradske bolnice (slika 1.).^{11,12} Po završetku studija u Beču, bilo mu je to prvo radno mjesto u ulozi doktora medicine. Zadržavši se u Karlovcu do kolovoza 1913. Štampar neumornim entuzijazmom ostavlja snažan javnozdravstveni trag zdravstvenim poučavanjem Karlovačana, organizirajući predavanja, pišući članke u lokalnim novinama, priređujući izložbe. Pritom prednjače njegove aktivnosti u borbi protiv alkoholizma i razvoju apstinencijskog pokreta. Godine 1912. osniva u Karlovcu Društvo apstinenata u Hrvatskoj i Slavoniji, pokreće i biva glavnim urednikom časopisa *Novi život* – glasilom Društva apstinenata te objavljuje svojevrsni priručnik *Je li alkohol hrani? Knjižica proti alkoholu* (slika 2.). Povijesna je crtica i da koji mjesec prije Štamparova dolaska bolnička uprava oglasima u tadašnjoj periodici traži najpovoljniju ponudu nabave vina za bolesnike (20 hL novog i 60 hL starog vina), a Gradsko zastupstvo 11. ožujka 1911. odlučuje da se nabava vina povjeri upravi Bolnice „od slučaja do slučaja“.¹³ Štamparovo Društvo apstinenata u Hrvatskoj i Slavoniji bila je svojevrsna prethodnica klubovima liječenih alkoholičara kakvi su bili iznimno aktivni od šezdesetih godina 20. stoljeća.

⁸ Godišnje glavno zdravstveno izvješće za područje kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade od g. 1875, *Liječnički vijestnik*, 1877., 1 (2), 18-20

⁹ Godišnje glavno zdravstveno izvješće za područje kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade od g. 1876, *Liječnički vijestnik*, 1878., 2 (6), 89-90

¹⁰ Godišnje glavno zdravstveno izvješće za područje kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade od g. 1877, *Liječnički vijestnik*, 1879., 3 (8), 119-120

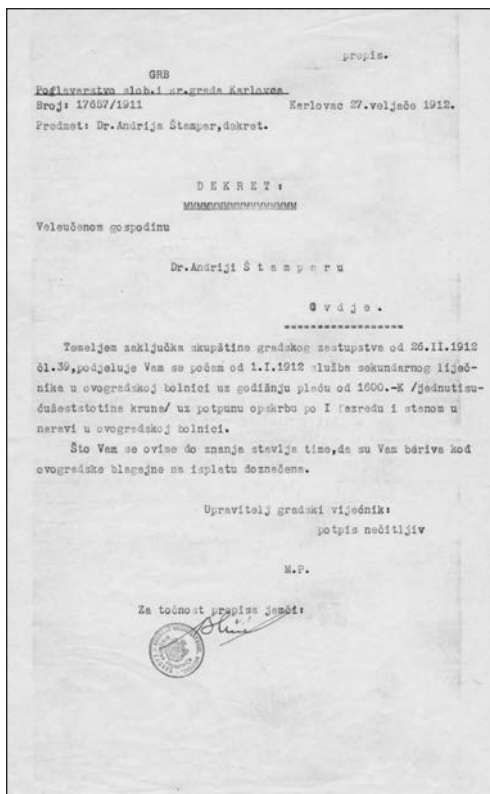
¹¹ Salopek I, Cvitanović H, Jančić E (2018). Štamparov Karlovac 1912./1913. – korijeni antialkoholizma. U: Salopek I, Jančić E, ur. Zbornik radova i sažetaka Znanstveno – stručni skup „Karlovački i riječki znanstveni prinosi 130. obljetnici rođenja Andrije Štampara“, Karlovac, 14. 9. 2018. Karlovac: Opća bolnica Karlovac; str. 20

¹² Salopek I, Cvitanović H, Jančić E (2018). Karlovački početci Štamparovog javnozdravstvenog djelovanja 1912. – 1913. U: Atalić B, Buterin T, ur. Zbornik sažetaka 18. Znanstveno-stručni skup „Rijeka i Riječani u medicinskoj povijesnici“, Rijeka, 9. 11. 2018. Rijeka: Hrvatsko znanstveno društvo za povijest zdravstvene kulture; str. 26

¹³ Morsan B (1979).

Od osnutka prvoga Kluba liječenih alkoholičara 1964., zagrebački psihijatar prof. dr. Vladimir Hudolin stvorio je mrežu KLA-ova koji su, u okviru socijalne psihijatrije, po načelima terapijske zajednice pomogli brojnim članovima u apstinenciji i poboljšanju kvalitete života. Prvi KLA u Karlovcu *Željezničar* osniva 1967. dr. Nikola Paunović. O njegovim aktivnostima redovito izvještava i tada aktualni *Karlovački tjednik*, upozoravajući na crne statistike vezane uz alkoholizam.^{14,15} Uz oskudne izvore vezane uz psihijatrijsku kazuistiku Karlovca u prvom razdoblju razvoja, Boris Morsan spominje i tragičnu smrt dr. Imre Bihlera. Njega je 1935. usmratio paranoidni pacijent kojega je liječio zbog komplikacija venerološke bolesti.¹⁶ Naime, sve do osnivanja Neuropsihijatrijskog odjela, akutni pacijenti kojima je bila potrebno bolničko liječenje, zbrinjavani su u okviru Internističke službe bolnice na Dubovcu, a neuropsihijatar je svaki dan dolazio na konzilijarne preglede.¹⁷

Prvom razvojnom razdoblju psihijatrije u Karlovcu pripada i djelatnost samostalne neuropsihijatrijske ambulante koja je prvotno djelovala u Domu narodnog zdravlja u Domobranskoj ulici, potom u Šebeticevoj ulici,

Slika 1. Prijepis Dekreta kojim Andrija Štampar postaje sekundarni liječnik u Gradskoj bolnici u Karlovcu od 1. siječnja 1912. Izvor: Hrvatski državni arhiv, HR-HDA-831. Štampar Andrija, 3.1. Liječnik u gradskoj bolnici u Karlovcu (1912 – 1913), prijepis dekreta o postavljenju.

¹⁴ Primljena još dva člana. *Karlovački tjednik*. 23. 1. 1969. 17(3):6

¹⁵ Kako protiv alkohola. *Karlovački tjednik*. 12. 2. 1969. 17(7):6

¹⁶ Morsan B (1979).

¹⁷ Car N, Martinac K (2006). Služba za živčane bolesti. U: Polović D, ur. 160 godina Opće bolnice Karlovac. Karlovac: Opća bolnica Karlovac; str. 197-201

a poslije i na Baniji. Nejasno je vrijeme početka rada ambulante, no izvori spominju da su u radu ambulante sudjelovali neuropsihijatri dr. Milivoj Dupelj, prim. dr. Danijel Vranešić, dr. Edo Lukinić i prim. dr. Dražen Neimarević.¹⁸ Iz Godišnjeg izvještaja za 1966. godinu Medicinskog centra Karlovac izdvaja se impozantan podatak da je dr. Edo Lukinić sam tijekom godine imao ukupno 5374 pregleda, a prim. dr. Dražen Neimarević ukupno 5759 pregleda u neuropsihijatrijskoj ambulanti¹⁹.

Specijaliziravši neuropsihijatriju 1964. dr. Edo Lukinić radi u ambulanti u Šebetićevoj ulici, odakle nakon tri godine odlazi u Klimatsko liječilište Topusko, da bi se 1970. vratio u Karlovac nastavivši neuropsihijatrijski rad u Medicinskom centru. Radilo se o eruditu širokoga općeg obrazovanja i kulture, posvećenom pacijentima i omiljenom među kolegama. Cvitanović će za njega istaknuti da je „primjeran i nedostizhan u čitkom krasopisanju konzilijarnih nalaza“.²⁰

Slika 2. Knjižica *proti alkoholu*; Dr. A. Štampar: *Je li alkohol hrani?*, Karlovac, 1912. Izvor: Gradska knjižnica Ivan Goran Kovačić Karlovac

DRUGO RAZDOBLJE RAZVOJA: OD 1969. DO 1994.

Budući da postojeća Bolnica na Dubovcu s vremenom infrastrukturno više ne zadovoljava kapacitete i potrebe suvremene medicine, sve se intenzivnije promišlja o izgradnji novih bolničkih objekata na drugoj lokaciji. Tako 1962. počinje izgradnja tzv. I. etape – danas južnog objekta Opće

¹⁸ Car N, Martinac K (2006).

¹⁹ Medicinski centar Karlovac: Godišnji izvještaj za 1966. god.

²⁰ Cvitanović V (1992). Edo Lukinić. Svjetlo. 1-2: 23

bolnice Karlovac, koja je zbog nedostatnih materijalnih sredstava do 1967. zaustavljena, a potom nastavljena u sljedeće dvije godine. Svečano otvorenje prvog objekta Medicinskog centra Karlovac upriličeno je u povodu tadašnjeg „praznika komune Karlovac“ 17. studenoga 1969., a novosnovani Odjel za neuropsihijatriju započeo je s radom nekoliko dana prije – 3. studenoga 1969.²¹ Od ukupnog kapaciteta 96 kreveta, veći dio namijenjen je Odjelu za plućne bolesti, a 32 kreveta Odjelu za neuropsihijatriju (slika 3.). Za izgradnju objekta utrošeno je osam milijuna novih dinara, od čega je dio činio samodoprinos građana, a dvanaest tisuća dolara doniralo je iseljeništvo Hrvatske bratske zajednice iz Sjedinjenih Američkih Država.^{22,23} Osnivanjem Odjela i smještajem u novoizrađenom objektu započinje i drugo razdoblje razvoja psihijatrijske službe u Karlovcu. Time se omogućava sustavno, sveobuhvatno i suvremeno zbrinjavanje osoba sa psihičkim tegobama u okviru sekundarne zdravstvene zaštite te platforma za daljnji razvoj koji je uslijedio organizacijom polikliničke i dnevnobolničke djelatnosti. Osobito je zanimljiv opis djelatnosti Službe za živčane i duševne bolesti u Statutu Medicinskog centra Karlovac iz 1970., pri čemu se izdvaja „specijalistička služba u specijalističkoj ambulanti i stanu bolesnika“, kao i „konzilijarni pregled bolesnika u kućnom liječenju“, čime shvaćanje razvoja koncepta psihijatrije u zajednici na ovim prostorima dobiva dodatne dimenzije.²⁴

Slika 3. Prva etapa Medicinskog centra Karlovac. Izvor: Opća bolnica Karlovac, snimio g. Stjepan Sabljarić.

²¹ 30. X. – Otvorenje Medicinskog centra. Karlovački tjednik. 23. 10. 1969. 17(42):1

²² Otvorenje nove bolnice. Karlovački tjednik. 20. 11. 1969. 17(46)1-2

²³ Pavan G (2006).

²⁴ Statut Medicinskog centra Karlovac, 1970.

Po osnivanju Odjela, šef Neuropsihijatrijske službe postaje prim. dr. Dražen Neimarević. Uz njega u početku radi i dr. Viktorija Matoić-Juretić, a uskoro im se, završivši specijalizaciju, pridružuju dr. Henrik Golob i dr. Božena Mihaljević. U izvještaju o radu za 1971. godinu dr. Neimarević piše: „Radi preopterećenosti posla i deficitarnog liječničkog kadra nismo bili u stanju da se više uključimo u stručan rad na drugim kongresima odnosno seminarima“.²⁵ Iz Topuskog se u Karlovac vraća dr. Edo Lukinić, privremeno kao sekundarni liječnik radi i dr. Lidija Zjačić, a dr. Duško Jerinić upućuje se na specijalizaciju iz psihijatrije. Kao specijalisti neuropsihijatrije iz Centra za rehabilitaciju Topusko 1977. dolaze dr. Nikola Car i dr. Vjekoslav Mitrečić.

Ovom razdoblju značajan obol svojim radom i djelovanjem daje prim. dr. Dražen Neimarević (slika 4.). Specijalizaciju završava 1964. kada postaje i članom Internacionalnog savjeta za psihopatologiju u Parizu, a godinu poslije počinje raditi u neuropsihijatrijskoj ambulanti u Karlovcu. Od 1967. do 1980. šef je Službe za neuropsihijatriju Medicinskog centra Karlovac.^{26,27} Njegov nasljednik dr. Vjekoslav Mitrečić nazvat će ga „speleologom ljudskih duša davno umrlih umjetnika riječi, pera i kista“.²⁸ Naime, objavivši knjige *Umjetnici tamnog sjaja* i *Umjetnici tamnog sjaja II*, iz stručne perspektive progovara o interakcijama umjetnosti i psihopatologije, kao što i „psihoportretira“ najpoznatije umjetnike sa psihičkim smetnjama, poput F. Nietzschea, V. Van Gogha, F. M. Dostojevskog, F. Chopina ili, primjerice, naše nacionalne, S. Raškaj, V. Vidrića, A. Kovačića, M. Novaković (slika 5.). Najpoznatiji Karlovčanin među njima zasigurno je Vjekoslav Karas (Karlovac, 1821. – Karlovac, 1858.) kojega autor psihoprofilira zaključujući o depresiji i suicidu: „...Sve iluzije su pale, a ostao mrak. U virovima Korane završio je svoj talent u trideset sedmoj godini života.“²⁹

Slika 4. Prim. dr. Dražen Neimarević.
Izvor: Dujam Vine K i sur (2006)

Unatoč progresivnim tendencijama, od osnivanja Službe pa do 1980. kada se osnivaju samostalni odsjeci – Psihijatrijski i Neurološki, klinički rad i uvjeti liječenja pacijenata bili su opterećeni „miješanjem“ neurološke

²⁵ Medicinski centar Karlovac: Godišnji izvještaj za 1971. god.

²⁶ Zapisnik broj: 13/1967. Upravni odbor Medicinskog centra Karlovac; 30. 3. 1967.

²⁷ Neimarević Dražen u: Karlovački leksikon (2008). Zagreb: Školska knjiga; str. 41

²⁸ Neimarević D (2005). *Umjetnici tamnog sjaja*. Zagreb: Euroknjiga

²⁹ Neimarević D (2005).

Slika 5. *Umjetnici tamnog sjaja*. Izvor: osobni arhiv, dr. Ervin Jančić

i psihijatrijske kazuistike, a nerijetko su pacijenti ležali u istim sobama.³⁰ Organizacijskim i prostornim razdvajanjem u kolovozu 1980. znatno se poboljšava kvaliteta rada i liječenja osoba sa psihičkim tegobama. Iste godine prim. dr. Neimarevića na mjestu šefa Službe nasljeđuje dr. Božena Mihaljević. Od 1985. do razdvajanja Službe na psihijatrijsku i neurološku, šef će biti dr. Nikola Car (dr. Božena Mihaljević ostaje voditi psihijatrijski odsjek). U ovom razdoblju kraće vrijeme kao psihijatri rade dr. Branko Potočnik, dr. Suzana Uzun, dr. Mira Soldo te specijalizanti dr. Miljenko Bjeloš i dr. Nana Vezmar. Osamdesete donose novi značajan iskorak u pristupu osobama sa psihičkim smetnjama – osnivanje dnevnih bolnica. Strukturiranim programom uz rad multidisciplinarnog tima, pacijentima se pruža mogućnost kvalitetnijeg liječenja i snažnijeg oporavka (slika 6.). Godine 1985. osniva se Dnevna bolnica za alkoholologiju sa stacionarom pod vodstvom dr. Vjekoslava Mitrečića, a 1988. Dnevna bolnica za psihoterapiju pod vodstvom dr. Srećka Grujića te od 1989. dr. Vedrana Bilića. Timu u tom razdoblju značajno pridonose i psiholog Josip Horvat te socijalna radnica Vesna Željковиć. Rad obje dnevne bolnice tijekom Domovinskog rata privremeno je zaustavljen, prije svega radi logističkih i sigurnosnih razloga.

³⁰ Dujam Vine K i sur (2006). Služba za duševne bolesti. U: Polović D, ur. 160 godina Opće bolnice Karlovac. Karlovac: Opća bolnica Karlovac; str. 202-207

Slika 6. *Pozdrav iz Karlovca* s motivom Opće bolnice Karlovac. Izvor: Kafotka.net

TREĆE RAZDOBLJE RAZVOJA: OD 1994.

Početak devedesetih godina 20. stoljeća obilježit će Domovinski rat. Strahote i stradanja utjecat će na brojne sugrađane, a organizacija medicinskih službi bit će prilagođena kontekstu „prve crte bojišnice“. Ratna psihijatrija postaje dijelom svakodnevice.³¹ Hospitalizirani pacijenti i sam Odjel premještaju se u podrumске prostorije, krevetni kapacitet je bitno smanjen, a dinamika uobičajenog rada opterećena je izmjenama privremenog mira s napadima na grad i okolna mjesta.³² U tim uvjetima prestat će i rad dnevnih bolnica za alkoholologiju i psihoterapiju.

Dana 24. ožujka 1994. dolazi do razdvajanja Službe za neuropsihijatriju na Službu za duševne bolesti i Službu za živčane bolesti.^{33,34} Razdvajanje službi označava treće razdoblje psihijatrijske skrbi u Karlovcu, čime je omogućen najsvremeniji pristup osobama sa psihičkim tegobama (slika 7.). Voditelj novoosnovane Službe postaje dr. Vjekoslav Mitrečić, nakon čijeg odlaska

³¹ Cvitanović H, Jančić E, Cvitanović V, Vukić V (2010). Ratno zdravstvo u Karlovcu za vrijeme Domovinskog rata 1991. – 1995. *Acta med-hist Adriat*; 8(1);119-134

³² Car N (1993). Neuropsihijatrijska služba. U: Cvitanović V. *Godišnjak Medicinskog centra Karlovac za 1992. godinu*. Karlovac: Medicinski centar Karlovac; str. 111-113

³³ Zapisnik sa 21. sjednice Stručnog kolegija RJ Bolnica od 24.3. 1994.

³⁴ Car N, Martinac K (2006)

Slika 7. Osoblje Službe 1997. Slijeva nadesno, sjede: Višnja Beg-Brnardić, Vjekoslav Mitrečić, Ankica Radenčić; stoje u prvom redu: Biserka Kozjan, Emir Cepić, Ljubica Škaljac, Karmela Migalić, Jadranka Tepšić, Anđelka Jakimovski, Ana Jezerinac; stoje u drugom redu: Josip Zagorec, Mira Đerek, Tomo Petrunić, Anto Orešković, Nada Krivačić.

Izvor: osobni arhiv, sr. Ankica Radenčić

u mirovinu 2004. Službu vodi dr. Kata Dujam Vine. Na mjestu voditeljice Odjela, dr. Dujam Vine zadržat će se četrnaest godina, kada krajem 2018. voditeljica postaje dr. Jasminka Oštrek (tablica 1.).

Tablica 1. Dosadašnji voditelji Odjela s glavnim sestrama

Voditelji (Neuro)psihijatrijske službe Opće bolnice Karlovac	
prim. dr. Dražen Neimarević	(1967.) / 1969. – 1980.
dr. Božena Mihaljević	1980. – 1985. (do 1993. vodi Odsjek za psihijatriju)
dr. Nikola Car	1985. – 1994.
dr. Vjekoslav Mitrečić	1994. – 2004. (od 1993. vodi Odsjek za psihijatriju)
dr. Kata Dujam Vine	2004. – 2018.
dr. Jasminka Oštrek	2018. - danas

**Glavne sestre (Neuro)psihijatrijske službe Opće bolnice Karlovac
(kronološkim redoslijedom):**

Ivanka Farkaš, vms; Nada Miljuš, ms; Branka Vučković, vms; Ankica Slavnić, vms; Radojka Milojević, vms; Katica Martinac, vms; Jadranka Tepšić, vms; Ankica Radenčić, vms; Josipa Rožman, mag. med. techn.

Od 1. siječnja 1994. „ponovno radi Dnevna bolnica u sklopu Neuropsihijatrijske službe“.³⁵ Od ponovnog otvaranja 1995. Dnevnu bolnicu za psihoterapiju vodi dr. Višnja Beg-Brnardić te kratko tijekom 1998. dr. Mira Soldo. Nakon četverogodišnjeg prekida rada, od 2002. revitalizirat će je prim. dr. Goran Arbanas, a od 2015. voditeljica je dr. Sandra Bićanić Dobrinić. Godine 1997. prim. dr. Anto Orešković ponovno pokreće rad Dnevne bolnice za alkoholologiju i vodi je do 2001. kada odlazi u Psihijatrijsku bolnicu *Sveti Ivan Jankomir*. Strukturu terapijskog programa rada prim. dr. Oreškovića u Dnevnoj bolnici poslije će preuzeti ostale adiktološke dnevne bolnice diljem Hrvatske. Nakon njega voditelji su dr. Alen Andrić, dr. Nevenka Kolić, dr. Jasminka Oštrek i dr. Nataša Matijević Joka. Na rehabilitaciju u dnevnoj bolnici naslanjaju se aktivnosti u karlovačkim klubovima liječenih alkoholičara. U tri kluba liječenih alkoholičara (*Karlovac* koji nakon ratne pauze 1997. osniva prim. dr. Anto Orešković, *Prijatelj* i *Mrežnica*) te u ukupno pet grupa članovi i njihove obitelji, od ponedjeljka do četvrtka, kontinuirano učvršćuju apstinenciju od alkohola te mijenjaju aspekte života na dobrobit njih samih i njihove okoline. U posljednjih dvadeset godina oko dvije tisuće i petsto članova s obiteljima rehabilitirano je u ta tri kluba. Aktualni stručni suradnici klubova su sr. Karmela Migalić, sr. Anđelka Jakimovski te dr. Igor Salopek. Značajnu ulogu u radu timova zauzimaju prof. Mirjana Lulić, klinička psihologinja, te socijalne radnice Štefica Ljubić Mlinac, prije, i Ružica Smiljanić, danas. Uz bok odjelnom i dnevno-bolničkom radu, poliklinička je skrb u kontinuitetu organizirana preko opće psihijatrijske ambulante te dolaskom subspecijalista, i u subspecijalističkim ambulantomama za alkoholizam i druge ovisnosti te za dječju i adolescentnu psihijatriju.³⁶ U lipnju 2014. prim. dr. Goran Arbanas osniva prvu ambulantu za liječenje seksualnih poremećaja u Hrvatskoj (slika 8.). Primijetivši u svakodnevnom psihijatrijskom radu velik broj pacijenata s tegobama iz područja seksualnih smetnji, dodatno se usavršavao u Velikoj

³⁵ Zapisnik sa 17. sjednice Stručnog kolegija RJ Bolnica od 16. 12. 1993.

³⁶ Dujam Vine K (2017). Odjel za psihijatriju. U: Cvitanović H, ur. Opća bolnica Karlovac – Godišnjak za 2016. godinu. Karlovac: Opća bolnica Karlovac; str. 179-185

Slika 8. Svečanost otvorenja prve ambulante za liječenje seksualnih poremećaja u Hrvatskoj, 23. lipnja 2014. Izvor: Hrvatsko društvo za seksualnu terapiju

Britaniji te organizacijom sveobuhvatnoga ambulantnog pristupa omogućuje pacijentima farmakološki i psihosocioterapijski interdisciplinarni pristup.³⁷

Godine 2014. Služba za duševne bolesti mijenja naziv u Odjel za psihijatriju. Uz već spomenute liječnike, na Odjelu u ovom razdoblju rade i neuropsihijatar dr. Emir Cepić te psihijatri dr. Sandra Domitrović Spudić, dr. Vladimira Vozny Duk, dr. Nikolina Tuškan i dr. Vedrana Hoffmann. Na specijalizaciju iz psihijatrije primljeni su dr. Smilja Radauš, dr. Igor Salopek i dr. Lea Hrvat. Glavna sestra Odjela Josipa Rožman, mag. med. techn., jedna je od prvih magistra sestринства u Hrvatskoj sa završenim diplomskim studijem sestринства iz područja mentalnog zdravlja.

Obilježavajući 50. godišnjicu osnutka, Odjel za psihijatriju Opće bolnice Karlovac danas je organiziran s dvadest i dva krevetna kapaciteta, Dnevnom bolnicom za psihoterapiju (s trideset stolaca), Dnevnom bolnicom za alkoholologiju (s dvadeset stolaca), općim specijalističkim psihijatrijskim ambulantom, subspecijalističkom ambulantom za dječju i adolescentnu psihijatriju, hitnom psihijatrijskom ambulantom te ambulantom za psihodijagnostiku.

U infrastrukturnom smislu tijekom 2016. realizirana je potpuna energetska obnova objekta – izmijenjena je vanjska stolarija te uređeno pročelje s izolacijom, čime su poboljšani uvjeti boravka pacijenata (slika 9.). Projektom Europskoga strukturnog i investicijskog fonda Europske unije

³⁷ Cazin K, Rožman J (2015). Otvorenje prve ambulante za liječenje seksualnih poremećaja u Hrvatskoj – Opća bolnica Karlovac. *Sestrinski glasnik*. 20(1): 75-76

Slika 9. Bolnica po završenoj energetskej obnovi 2016. Lijevo: južni objekt Bolnice u kojem je smješten Odjel za psihijatriju od osnivanja 1969.
Izvor: Opća bolnica Karlovac

2018. rekonstruirane su, uređene i opremljene za rad obje dnevne bolnice. S drugog kata u prizemlje Dnevna bolnica za psihoterapiju premještena je uz Dnevnu bolnicu za alkoholologiju.³⁸ Više od petsto četvornih metara novouređenog prostora služi kvalitetnijem i ugodnijem liječenju osoba sa psihičkim teškoćama iz spektra alkoholizma, anksioznosti, depresije i posttraumatskoga stresnog poremećaja. Pritom su renovirani i prostori za paralelni rad psihijatrijskih ambulanti. U jesen 2016. na prirodnoj padini južno od objekta Švarča I, sasvim uz Odjel i dnevne bolnice započela je izgradnja Terapijskog parka Opće bolnice Karlovac. Na taj način moći će se provoditi sveobuhvatnije liječenje u obliku grupne psihoterapije, individualnog pristupa, terapijskih zajednica i ostalih terapijskih modela u posebno ambijetalno osmišljenom prostoru. S osnovnom vizijom parka kao integrativnog dijela terapijskog procesa isprepleće se funkcija prirode kao sredstva terapije te djelovanje okoliša na čovjeka preko svih njegovih osjetila, uz oblikovanje prostora koji djeluje umirujuće stvarajući ozračje potrebno za razvoj pojedinca ili grupe. Kao dodatna vrijednost parka bit će moguće održavanje različitih društveno-kulturnih i sportsko-rekreativnih aktivnosti.

Dodatan stručni iskorak učinjen je 2017. i 2018. kada su djelatnici Odjela za psihijatriju prvi u Hrvatskoj provodili pilot-projekt Ministarstva

³⁸ Uređenje prostora dnevnih bolnica i dnevnih kirurgija Opće bolnice Karlovac. <http://www.bolnica-karlovac.hr/fondovi.html> (pristupljeno: 15. travnja 2019.)

zdravstva Republike Hrvatske *Pokretanje timova za zaštitu mentalnog zdravlja u zajednici* koji je značio početak implementacije modela psihijatrije u zajednici u nacionalnom javnozdravstvenom sustavu. Središnja aktivnost projekta odnosila se na uspostavu mobilnih psihijatrijskih timova čije su intervencije trebale pridonijeti oporavku, destigmatizaciji i ukupnom poboljšanju kvalitete života uključenih pacijenata. Uz Odjel za psihijatriju Opće bolnice Karlovac, projekt su paralelno provodile još dvije ustanove: Klinika za psihijatriju Vrapče i Opća bolnica *Dr. Josip Benčević* Slavonski Brod. Mobilni psihijatrijski tim karlovačke bolnice činili su: dr. Kata Dujam Vine, dr. Igor Salopek, sr. Josipa Rožman i sr. Anamaria Ožura (slika 10.). U razdoblju od 22. studenoga 2017. do 31. prosinca 2018. realizirano je više od dvije stotine kućnih posjeta, pri čemu je uz klinički pregled intervenirano psihosuportom, psihoedukacijom te, sukladno indikaciji, korekcijom i/ili aplikacijom psihofarmakoterapije. Osim uspostave mobilnog tima, ostali aspekti provođenja projekta odnosili su se na poboljšanje radnih uvjeta, znanstvenoistraživački rad i edukaciju angažiranih djelatnika. Njegovom realizacijom stečena su značajna iskustva terenskog rada, profiliranje inovativnog koncepta (posebno priznanjem dostignuća na Međunarodnom kongresu o Alzheimerovoj bolesti) te omogućena analiza perspektive sustavne implementacije modela psihijatrije u zajednici. Voditelj pilot-projekta bio je dr. Igor Salopek.^{39,40}

Slika 10. Članovi mobilnoga psihijatrijskog tima uoči prvog kućnog posjeta 22. studenoga 2017. S lijeva na desno: sr. Josipa Rožman, dr. Kata Dujam Vine, dr. Igor Salopek i sr. Anamaria Ožura. Izvor: osobni arhiv, dr. Igor Salopek

³⁹ Salopek I, Rožman J, Ožura A, Dujam Vine K (2018). Experiences and Chalanges in the implementation of Mobile psychiatric teams. U: Jukić V, Brečić P, Vidović D, ur. Book of Abstracts 7th Croatian Psychiatric Congress with International participation and 15th Croatian Psychiatric days, Opatija, 24. – 27. 10. 2018. Zagreb: Medicinska naklada i Hrvatsko psihijatrijsko društvo; str. 279

⁴⁰ Karlovačka bolnica u novom projektu. Karlovački tjednik. 14. 12. 2017. 64(50):7

Zaključno, pišući pregled razvoja – crtice iz povijesti, svakako treba baciti i pogled unaprijed. Aktualne mijene vremena, poglavito one koje nam ubrzano donose globalni procesi drukčijih vrijednosti, usporedno s novim tehnologijama i pred karlovačku psihijatriju stavljaju brojne izazove. Kako one infrastrukturne – poboljšanjem uvjeta liječenja pacijenata, kadrovske – poglavito brižnog planiranja i uvođenja novih stručnjaka u multidisciplinarni tim za mentalno zdravlje, tako i posebno profesionalne izazove u obliku prilagodbe potrebama novih generacija u skladu s (alarmirajućim) projekcijama incidencije psihičkih smetnji te razvojem inovativnih pristupa. Sve zajedno za dobrobit onih zbog kojih postojimo – osoba sa psihičkim smetnjama kojima trebamo i možemo pomoći u liječenju, oporavku, destigmatizaciji i poboljšanju kvalitete života!

Na kraju preostaje najvažnije: zahvaliti svima koji su, svatko na svoj način, svojim nesebičnim i golemim trudom, zalaganjem, entuzijazmom, znanjem i vještinama ostavili trag u razvoju psihijatrije ovoga kraja. Hvala svim liječnicima, medicinskim sestrama i tehničarima, psiholozima, socijalnim radnicima, bolničarima, radnim terapeutima, administrativnom i pomoćnom osoblju, suradnicima i volonterima koji su utkali sebe u duše onih koji pate. Jer riječ je lijek!

LITERATURA

1. Bauer V (2017). Povijest Opće bolnice Karlovac. U: Cvitanović H, ur. Opća bolnica Karlovac – Godišnjak za 2016. godinu. Karlovac: Opća bolnica Karlovac; str. 8-9
2. Car N (1993). Neuropsihijatrijska služba. U: Cvitanović V. Godišnjak Medicinskog centra Karlovac za 1992. godinu. Karlovac: Medicinski centar Karlovac; str. 111-113
3. Car N, Martinac K (2006). Služba za živčane bolesti. U: Polović D, ur. 160 godina Opće bolnice Karlovac. Karlovac: Opća bolnica Karlovac; str. 197-201
4. Cazin K, Rožman J (2015). Otvorenje prve ambulante za liječenje seksualnih poremećaja u Hrvatskoj – Opća bolnica Karlovac. *Sestrinski glasnik*. 20(1): 75-76
5. Cvitanović H, Jančić E, Cvitanović V, Vukić V (2010). Ratno zdravstvo u Karlovcu za vrijeme Domovinskog rata 1991. – 1995. *Acta med-hist Adriat*; 8(1);119-134
6. Cvitanović V (1992). Edo Lukinić. *Svjetlo*. 1-2: 23
7. Dujam Vine K i sur (2006). Služba za duševne bolesti. U: Polović D, ur. 160 godina Opće bolnice Karlovac. Karlovac: Opća bolnica Karlovac; str. 202-207

8. Dujam Vine K (2017). Odjel za psihijatriju. U: Cvitanović H, ur. Opća bolnica Karlovac – Godišnjak za 2016. godinu. Karlovac: Opća bolnica Karlovac; str. 179-185
9. Godišnje glavno zdravstveno izvješće za područje kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade od g. 1875, Liječnički viestnik, 1877., 1 (2), 18-20
10. Godišnje glavno zdravstveno izvješće za područje kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade od g. 1876, Liječnički viestnik, 1878., 2 (6), 89-90
11. Godišnje glavno zdravstveno izvješće za područje kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade od g. 1877, Liječnički viestnik, 1879., 3 (8), 119-120
12. Jukić V (2018). Hrvatska psihijatrija početkom 21. stoljeća. U: Jukić V i sur. Hrvatska psihijatrija početkom 21. stoljeća. Zagreb: Medicinska naklada; str. 1-21
13. Kako protiv alkohola. Karlovački tjednik. 12. 2. 1969. 17(7):6
14. Karlovačka bolnica u novom projektu. Karlovački tjednik. 14. 12. 2017. 64(50):7
15. Medicinski centar Karlovac: Godišnji izvještaj za 1966. god.
16. Medicinski centar Karlovac: Godišnji izvještaj za 1971. god.
17. Morsan B (1979). O karlovačkim bolnicama i doktorima. U: Majetić T, Miholović K, Zatezalo Đ, ur. Karlovac 1579. – 1979. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu; str. 491
18. Neimarević D (2005). Umjetnici tamnog sjaja. Zagreb: Euroknjiga
19. Neimarević Dražen u: Karlovački leksikon (2008). Zagreb: Školska knjiga; str. 41
20. Otvorenje nove bolnice. Karlovački tjednik. 20. 11. 1969. 17(46)1-2
21. Pavan G (2006). Povijesni razvoj Opće bolnice Karlovac. U: Polović D, ur. 160 godina Opće bolnice Karlovac. Karlovac: Opća bolnica Karlovac; str. 11-47
22. Primljena još dva člana. Karlovački tjednik. 23. 1. 1969. 17(3):6
23. Salopek I, Cvitanović H, Jančić E (2018). Karlovački počeci Štamparovog javnozdravstvenog djelovanja 1912.-1913. U: Atalić B, Buterin T, ur. Zbornik sažetaka 18. Znanstveno-stručni skup „Rijeka i Riječani u medicinskoj povijesnici“, Rijeka, 9.11.2018. Rijeka: Hrvatsko znanstveno društvo za povijest zdravstvene kulture; str. 26.
24. Salopek I, Cvitanović H, Jančić E (2018). Štamparov Karlovac 1912./1913. – korijeni antialkoholizma. U: Salopek I, Jančić E, ur. Zbornik radova i sažetaka Znanstveno-stručni skup „Karlovački i riječki znanstveni prinosi 130. obljetnici rođenja Andrije Štampara“, Karlovac, 14.9.2018. Karlovac: Opća bolnica Karlovac; str. 20
25. Salopek I, Rožman J, Ožura A, Dujam Vine K (2018). Experiences and Chalanges in the implementation of Mobile psychiatric teams. U: Jukić V, Brečić P, Vidović D, ur. Book of Abstracts 7th Croatian Psychiatric Congress with International participation and 15th Croatian Psychiatric days, Opatija, 24. – 27. 10. 2018. Zagreb: Medicinska naklada i Hrvatsko psihijatrijsko društvo; str. 279

26. Statut Medicinskog centra Karlovac, 1970.
27. Uređenje prostora dnevnih bolnica i dnevnih kirurgija Opće bolnice Karlovac. <http://www.bolnica-karlovac.hr/fondovi.html> (pristupljeno: 15. travnja 2019.)
28. Zapisnik broj: 13/1967. Upravni odbor Medicinskog centra Karlovac; 30. 3. 1967.
29. Zapisnik sa 17. sjednice Stručnog kolegija RJ Bolnica od 16. 12. 1993.
30. Zapisnik sa 21. sjednice Stručnog kolegija RJ Bolnica od 24. 3. 1994.
31. Žažinec (1909). Historijat bolnice Karlovačke. U: Štatut Opće javne gradske bolnice u Karlovcu. Karlovac: Knjigotiskara i 1. hrv. Tvorница kaučuk – štampilja Dragutina Hauptfelda; str. 9-10
32. 30. X. – Otvorenje Medicinskog centra. Karlovački tjednik. 23. 10. 1969. 17(42):1

Autori zahvaljuju svima koji su svojim sjećanjima i materijalima pridonijeli pripremi ovog rada. Iskreno zahvaljujemo djelatnicima Odjela za psihijatriju Opće bolnice Karlovac i Gradske knjižnice „Ivan Goran Kovačić“ Karlovac. Svoje priloge i osobitu pažnju pružili su: Kata Dujam Vine, Josipa Rožman, Karmela Migalić, Anđelka Jakimovski, Biserka Kozjan, Ankica Radenčić, Jelena Seferović, Mario Dudas, Stjepan Sabljarić i Dinko Neskusil, na čemu im posebno hvala.

SUMMARY

The newly established Department of neuropsychiatry of the Medical Center of Karlovac opened on November 3rd, 1969, thus enabling a comprehensive and modern approach to people with mental disorders. Prior to its opening, the first stage of the hospital in Švarča was completed. Up until that point, psychiatric care had been inadequate despite the enthusiasm of individuals, such as Dr. Andrija Štampar who worked in Karlovac in 1912 and 1913. The first decade of the Department's work marked the overload of "mixing" psychiatric and neurological cases, as well as the leadership of the scholar, Prim. Dr. Dražen Neimarević. The establishment of separate departments in 1980 showed improvement in the working conditions, and further steps were made with the formation of day hospitals for alcoholism and psychotherapy. Better access to patients was achieved due to the independence of psychiatric care in 1994. The start of the 21st century saw innovative breakthroughs with the opening of the first unit for treating sexual disorders in Croatia and the establishment of one of the first mobile psychiatric teams within the national implementation of Community-based psychiatry model. In honor of the 50th anniversary of the establishment of the Department of neuropsychiatry in the General Hospital Karlovac, it is important to give thanks to everyone who contributed to the development of psychiatric care. Following the foundations that were laid, it is necessary to adapt and improve the approaches to those with mental disorders, with the aim to provide recovery and destigmatization. Finally, following the development in Croatian psychiatry and parallel activities in similar institutions, the overview of "psychiatry in Karlovac" can be used as a representative sample of the development in other institutions and similar county/regional centers.

Keywords: psychiatry, Karlovac, history of psychiatry, Andrija Štampar, Dražen Neimarević